

1. Obiekt

ZESPÓŁ WALCOWNI BLACH

2. Czas powstania

1825 r.; 2 poł. XIX w. (?)

3. Miejscowość

SŁAWKÓW

11. Zdjęcie, rzut, przekrój, sytuacja, orientacja

4. Adres

ul. Walcownia 16-18

41-260 Sławków

nr działki: 4056/5, 4056/6

nr ks. wiecz.:

5. Przynależność administracyjna

województwo **śląskie**

powiat **będziński** (jako eksklawa)

gmina **Sławków**

6. Poprzednie nazwy miejscowości

Walcownia

7. Przynależność administracyjna do 31.12.1998 r

województwo **katowickie**

gmina **Sławków**

8. Właściciel i jego adres

gmina Sławków: w zarządzie Miejskiego
Zarządu Budynków Komunalnych, ul.
Łozińska 1;

GS Samopomoc Chłopska

Rynek 36; 41-260 Sławków

9. Użytkownik i jego adres

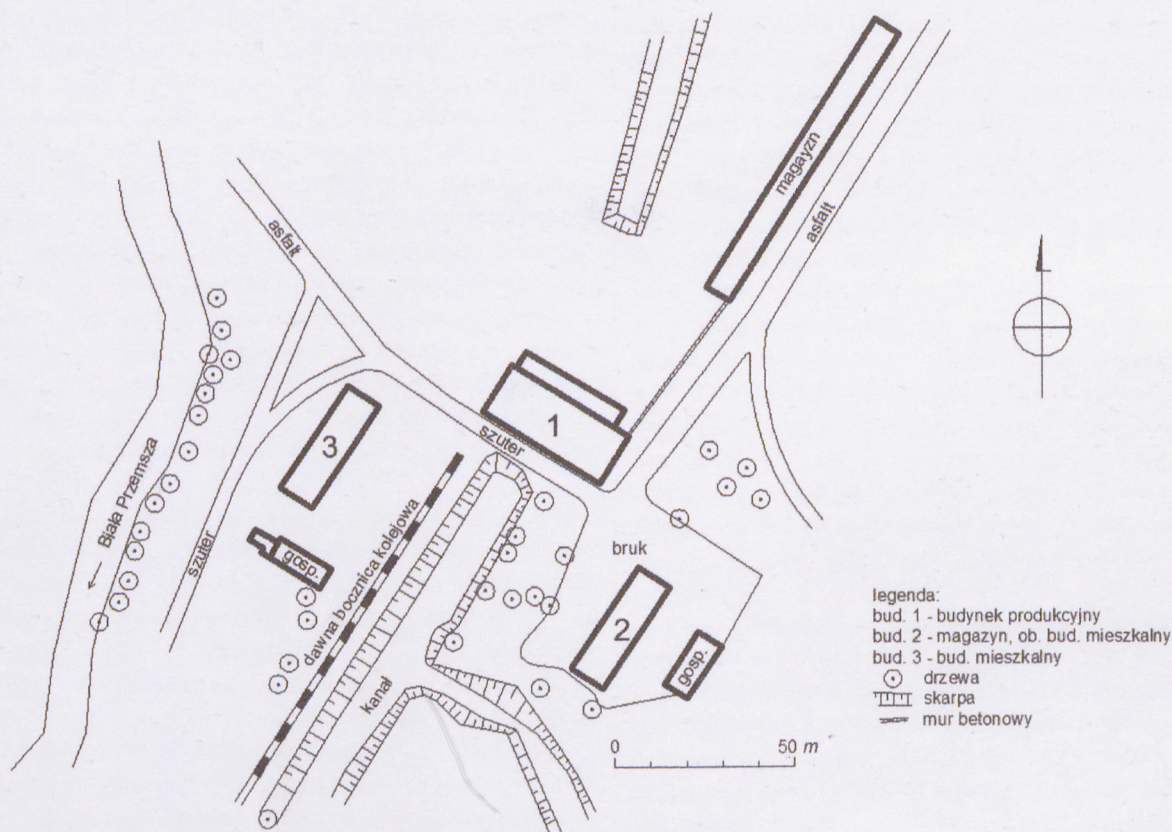
Gm. Sławków; I. Pulińska-

Leszczyszyn, Cukiernia UKI-BEST

10. Rejestr zabytków

nr: zespół: A/1251/81

data: 23. 09. 1981

W 1 poł. XIII w. Sławków wzmiankowany jest jako osiedle górnicze i ważny punkt handlowy na szlaku z Wrocławia do Krakowa. Pierwotnie miejscowość rozlokowana była na lewym brzegu Białej Przemszy, na terenie zwanym dziś Starym Sławkowem. W l. 1279–86 nastąpiła lokacja miasta na surowym korzeniu w obecnym miejscu. Korzystne położenie oraz występowanie w okolicach miasta złóż kruszców sprawiły, że rozwinęło się ono w XIII i XIV w. w ważny ośrodek przemysłowo-handlowy. W XVI w. nastąpił w Sławkowie powtórny okres rozwoju górnictwa, jednak nie rozwinęło się już ono na większą skalę, a wojny szwedzkie spowodowały upadek miasta. W okresie zwierzchności biskupów krakowskich Sławków pozostawał centrum tzw. klucza sławkowskiego. Po sekularyzacji biskupiego księstwa siewierskiego, Sławków został przejęty przez skarbnictwo państwa (1789).

Kolejne ożywienie następuje w XIX w., wraz z rozwojem rzemiosła oraz przemysłu. W 1825 r. powstaje na wsch. od Sławkowa, w dolinie Przemszy, rządowa walcownia i odlewnia żelaza napędzana siłą wody. W jej skład wchodziły: budynek walcowni, magazyn i budynek mieszkalny oraz kanał Przemszy wraz z urządzeniami hydrotechnicznymi, poruszający urządzenia walcowni. Przy zakładzie powstaje osada robotnicza o nazwie Walcownia, w której jest 61 domów. W księgach adresowych dla przemysłu i handlu z koń. XIX w. brak wzmianek na temat odlewni sławkowskiej. Zapewne zakończyła ona działalność ok. 1870 r., nie wytrzymując konkurencji założonej w Sławkowie przez braci Szajna w 1862 r. Fabryki Śrub i Gwoździ., tzw. Druciarni. Wtedy też nastąpiła zmiana funkcji budynku magazynowego, został on przekształcony w dom mieszkalny. Po II wojnie światowej zespół przejęło państwo polskie. Budynek produkcyjny stał się własnością spółdzielni Samopomoc Chłopska, która w ostatnich latach wydzierżawiła go osobie prywatnej. Budynki nr 16 i 18 cały czas pełniły funkcje mieszkalne. Po ich komunalizacji, przeznaczono je na mieszkania socjalne.

SYTUACJA. Sławków — miasto i gmina na pograniczu Śląska i Małopolski, w Zagłębiu Dąbrowskim, położone nad rzeką Białą Przemszą.

Zespół dawnej walcowni blach znajduje się poza obszarem dawnych murów miejskich, na ternie historycznego podgrodzia, za rzeką Białą Przemszą, na pd.-wsch. od miasta. Niewielkie założenie składa się z trzech budynków o pierwotnych funkcjach: produkcyjnej, magazynowej i mieszkalnej, z pozostałości układu hydrograficznego w postaci sztucznego kanału i, częściowo naturalnego rozlewiska, połączonego z kanałem sztucznym przekopem oraz z systemu dróg wewnętrznych i zewnętrznych zapewniających dogodną komunikację z ośrodkiem miejskim (tu mieścił się zarząd zakładu) oraz z głównymi trasami komunikacyjnymi: pn. drogą kołową z Dąbrowy Górniczej do Olkusza, stanowiącej odcinek starego traktu handlowego Wrocław – Kraków oraz z pd. drogą kolejową łączącą te same miasta. Wokół zakładu powstała wkrótce niewielka osada, która nazwano Walcownią, włączona dziś w granice administracyjne miasta.

KOMPOZYCJA. Niewielki zespół walcowni zlokalizowano poza miastem. Jego położenie warunkowane było rodzajem napędu, który postanowiono wykorzystać w procesie produkcyjnym – miała nim być siła płynącej wody. Możliwość zastosowania napędu wodnego zapewniała rzeka Biała Przemsza, przepływająca na wsch. od miasta. Zespół usytuowano w zakolu meandrującej malowniczo rzeki, przekopując przez jego teren kanał, nad którym wzniesiono budynki małej fabryczki. Regularna zabudowa w podkowę, przypomina kompozycje charakterystyczne dla zabudowy folwarcznej. Decydujące znaczenie miała funkcjonalność układu. Trzy budynki wyznaczały trzy pierzeje dziedzińca: od strony pn. usytuowano najważniejszy obiekt – Budynek Produkcyjny (nr 1), pod którym przebiegał kanał. Od pd., prostopadłe do niego umieszczono symetrycznie dwa pozostałe budynki: wsch. – Magazyn? (nr 2) i zach. – Budynek Mieszkalny (nr 3). Budynki zunifikowane w formie (jednokondygnacyjne, wieloosiowe, o prostych rzutach regularnych prostokątów, boczne – z dachami naczółkowymi, środkowy – z dachem dwuspadowym), wybudowano z miejscowego naturalnego kamienia z niewielkim dodatkiem cegły. Mimo prostoty i skromności budynków zadbane również o ich walory estetyczne – elewacje artykułowane były podziałami ramowymi, z wykorzystaniem uproszczonego schematu serliany, co podkreśliło ich klasycystyczną formę (wystrój zachowany tylko w elewacjach szczytowych budynku nr 16) [*patrz: karty szczegółowe obiektów*]. Zabudowa zakreślała kształt regularnego prostokąta o osi podłużnej wsch. – zach., otwartego od strony pd. Wtórnymi obiektami, wchodzącymi dziś w skład zabudowy są: budynek gospodarczy wsch. (nr 4), usytuowany równolegle do dawnego magazynu oraz komórki gospodarcze na pd. od budynku mieszkalnego (nr 5). O ile budynek gospodarczy usytuowany jest w miejscu budynku, który widnieje na planie z 1861 r. i został postawiony zapewne z wykorzystaniem starych murów, o tyle komórki pd. stanowią element całkowicie wtórny. Teren zespołu przecięty jest kanałem, który wyznacza jego oś symetrii. Kanał połączono z fragmentem starorzecza Białej Przemszy, widocznym na planie osady z 1861 r., tworząc na pd. od budynku magazynu rozlewisko, wykorzystywane jako staw rybny. Być może odnoga kanału pełniła również jakąś funkcję w procesie końcowym produkcji walcowni, np. wykorzystywano ją do transportu gotowych produktów, co mogłoby w jakimś stopniu tłumaczyć istnienie kanału pod budynkiem magazynowym [*patrz: karta szczegółowa obiektu*]. Pn. część kanału została zasypała w czasach współczesnych. Jego istniejący do dziś, dłuższy odcinek pd., ma swój początek na dziedzińcu zespołu, na wysokości elewacji pn. bocznych budynków zespołu. W obrębie istniejącego dziś odcinka kanału i rozlewiska nie zachowały się żadne pozostałości urządzeń hydrotechnicznych, które

14. Kubatura	15. Powierzchnia użytkowa 2,2 ha	16. Przeznaczenie pierwotne zespół walcowni blach	17. Użytkowanie obecne funkcje mieszkalne i produkcyjne (branża cukiernicza)
18. Prace budowlane i konserwatorskie, ich przebieg i dokumentacja <p>➤ 1958 r. — w budynkach zespołu prowadzono prace remontowe o nieznanym zakresie;</p> <p>➤ w latach powojennych zasypano pn. część kanału;</p> <p>➤ 1997 r. — prace remontowe likwidujące skutki powodzi przeprowadzone w budynku nr 18: remont posadzek, naprawa tynków;</p> <p>➤ po 1990 r. — wymiana pokrycia dachowego; remont wnętrza i adaptacja go na potrzeby cukierni; zmiana układu otworów i ich form; wymiana stolarki okiennej i drzwiowej, otynkowanie elewacji pn. i wsch.; przeprowadzone prace spowodowały zniszczenie resztek oryginalnego detalu architektonicznego elewacji;</p> <p>➤ 2006 r. — wymiana pokrycia dachowego, remont kominów, obróbki blacharskie, naprawa i czyszczenie rynien i rur spustowych w budynkach mieszkalnych;</p>		19. Stan zachowania (fundamenty, ściany zewnętrzne, ściany wewnętrzne, sklepienia, stropy, konstrukcje dachowe, pokrycie dachu, wyposażenie i instalacje) <p>Zachowana kompozycja zespołu z układem zabudowy, czytelnym układem komunikacyjnym zewnętrznym i wewnętrznym oraz, z częściowo zachowanym układem hydrograficznym. Układ wodny częściowo zatraty przez zasypanie pn. odcinka kanału; brak przepływu wody, zanieczyszczenia organiczne oraz zaniechanie prac konserwacyjnych i okresowego czyszczenia zbiorników powodują ich eutrofizację i dalsze pogarszanie się stanu wód. Budynki zespołu w złym stanie technicznym [<i>patrz: karty szczegółowe obiektów</i>]. Budynek magazynowy, ob. mieszkalny (już na przełomie w koń. XIX w. nastąpiła zmiana funkcji) i budynek mieszkalny przeznaczone na mieszkania socjalne dla osób wysiedlonych ze swoich mieszkań; budynek produkcyjny związany jest obecnie z produkcją cukierniczą, w jego wnętrzu nie zachowały się żadne elementy związane z pierwotną funkcją. Budynki podzielone są między dwóch właścicieli: mieszkalne pozostają własnością gminy, produkcyjny – własność GS Samopomoc Chłopska, dzierżawiony jest przez prywatną firmę cukierniczą. Budynki oraz otoczenie zespołu zaniedbane.</p>	
		20. Najpilniejsze postulaty konserwatorskie <p>➤ uregulowanie spraw własnościowych – dążenie do scalenia elementów zespołu i ustanowienie jednego właściciela lub zarządcy dla całości założenia;</p> <p>➤ wykonanie projektu zagospodarowania i adaptacji do nowych celów (najwłaściwsze wydaje się być wykorzystanie założenia do celów rekreacyjno-turystycznych);</p> <p>➤ wysiedlenie mieszkańców domów nr 16 i 18; wykwaterowanie firmy cukierniczej z budynku nr 17;</p> <p>➤ przeprowadzenie kompleksowych prac konserwatorskich i renowacyjnych; remont kapitalny budynków, połączony z rekonstrukcją wystroju zewnętrznego; wyeksponowanie pierwotnych funkcji poszczególnych budynków;</p> <p>➤ renowacja i odtworzenie układu wodnego połączone z oczyszczeniem i regulacją zbiorników wodnych;</p> <p>➤ uporządkowanie i zagospodarowanie otoczenia; połączenie funkcjonalne zespołu z terenami sportowymi rozciągającymi się na pd. od niego;</p>	

21. Akta archiwalne (rodzaj akt, numer i miejsce przechowywania)

- AP w Katowicach, Zbiory Kartograficzne:
 - sygn. 292: plan Walcowni Sławków w skali 1 : 5000 z 1861 r., („Odryś poziomy Osady Górniczej Walcowni Sławków w Guberni Piotrkowskiej, pow. Olkuski, zrysował w r. 1861 Gnatkowski geometra”).
 - sygn. 253/2: plan 1 : 2000 („Plan ekonomii Sławkow ..., 1856”)
 - AP w Katowicach:
 - Archiwum Górnicze z Dąbrowy Górniczej — sygn. 2542-2549: Walcownia Sławkowska [zaw.: produkcja, przychód i rozchód materiałów, korespondencja z władzami z lat 1828-1887]

24. Uwagi różne.

25. Opracował

tekst PDZ ALMA Jacek Sawiński 12.10.2008

plany i rysunki *Sawiński* PDZ ALMA Jacek Sawiński 12.10.2008

zdjęcia PDZ ALMA Jacek Sawiński 12.10.2008

miejsce przechowywania negatywów: archiwum autora

Karta po wypełnieniu podlega ochronie na podstawie przepisu prawa autorskiego

22. Bibliografia

Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich., T.10
Warszawa, str. 783, T. XII str. 902 1880–1914

26. Adnotacje o inspekcjach, informacje o zmianach (daty, imiona i nazwiska wypełniających)

23. Źródła ikonograficzne i fotografia (rodzaj, miejsce przechowywania, sygnatury)

- ▶ Muzeum Regionalne w Sławkowie: 3 fotografie czarno-białe z 1986 r., fot. M. Śliwiński: resztki bramy wjazdowej i elewacja wsch. budynku produkcyjnego, budynek mieszkalny od pn.-wsch., elewacja pn. magazynu; fot. archiwalna (kon. XIX w.) – kanał, widok w kierunku pd.;
- ▶ AP Katowice: plany z 1856 i 1861 r. [☞ patrz pkt 21] — widoczny zarys zespołu walcowni z sylwetkami budynków oraz cały kanał i starorzecza Białej Przemszy;

27. Załączniki

- * wkładka nr 1: cd. opisu; spis fotografii; zdjęcia;
- * wkładka nr 2: zdjęcia
- * wkładka nr 3: zdjęcie archiwalne z koń. XIX w.; zdjęcie z 1986 r., fot. M. Śliwiński; plan archiwalny z 1861 r. (Zb. Kart. AP w Katowicach); orientacja
- ▶ karta ewidencyjna Budynku Produkcyjnego (PDZ ALMA Jacek Sawiński, 12.10.2008)
- ▶ karta ewidencyjna Magazynu (PDZ ALMA Jacek Sawiński, 12.10.2008)
- ▶ karta ewidencyjna Budynku Mieszkalnego (PDZ ALMA Jacek Sawiński, 12.10.2008)

1. Miejscowość

SŁAWKÓW

2. Obiekt (nazwa jak na karcie)

ZESPÓŁ WALCOWNI

3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego)

cd. opisu; spis fotografii; zdjęcia;

pomogłyby określić sposób przetworzenia energii przepływającej wody w energię mechaniczną poruszającą urządzenia walcowni. Prawdopodobnie zastosowano najprostszą formę przepływowej elektrowni wodnej, nie ma bowiem śladów, żeby woda była w jakikolwiek sposób spiętrzana. Wzdłuż kanału, po nasypie zach. biegła początkowo droga kołowa, a w 2 poł. XIX w. urządzono tu bocznice kolejową połączoną z odcinkiem linii kolejowej Dąbrowa Górnicza – Olkusz, prowadzącą do zakładów metalowych braci Szajn. Zespół walcowni skomunikowany był z miastem drogą stanowiącą przedłużenie ul. Garncarskiej, dzisiejszą ul. Kabania, która przebiega między ruinami zamku biskupów krakowskich i zabudowaniami dawnego młyna i dalej, przez most na Przemszy, wchodzi na teren zespołu od pn.-zach., między budynkiem produkcyjnym i budynkiem mieszkalnym. Dziś jest to tylko droga piesza, niedostępna dla samochodów. Dojazd do walcowni umożliwia okrężna droga przez ul. Browarną, Olkuską i ul. Walcownia, dawną główną drogę osady, która wbiega na teren zespołu od pn.-wsch., przy elewacji budynku produkcyjnego. Tu też, jeszcze w latach 80-tych ubiegłego wieku widoczne były resztki głównej bramy wjazdowej, w postaci wysokich murowanych tynkowanych słupków na rzucie kwadratu. Drogi dojazdowe pn. i pn.-zach. rozwidlały się wewnątrz zespołu, tworząc drogi wewnętrzne. Zachowała się oryginalna bita nawierzchnia kamiennej drogi wokół budynku magazynowego. Drogi przebiegające wzdłuż elewacji wewnętrznych budynku produkcyjnego i mieszkalnego utwardzone współcześnie szutrem, z niewielkimi pozostałościami nawierzchni z naturalnego kamienia przed budynkiem produkcyjnym. Między budynkiem mieszkalnym i korytem Przemszy biegnie utwardzona droga, prowadząca na pd., do bramy wjazdowej na teren boiska piłkarskiego. Do czasów dzisiejszych nie przetrwały żadne pozostałości oryginalnego ogrodzenia zespołu. Jego naturalną granicę zach. wyznaczało koryto rzeki. Obszar zabudowy zespołu walcowni od pd. ograniczony był drewnianym płotem; dziś granicę posesji wyznacza w tym samym miejscu metalowe ogrodzenie terenów sportowych.

SPIS FOTOGRAFII

1. Widok na zespół zza rzeki.
2. Główny wjazd pn., od ul. Walcownia.
3. Wjazd od strony pn.-zach.
4. Widok na zespół od pd.-wsch., zza rozlewiska.
5. Widok od strony pd. na budynek produkcyjny z dawnej drogi przy kanale.
6. Magazyn, widok od zach., z boku elewacja pd. budynku produkcyjnego.
7. Magazyn i początek dzisiejszego kanału.
8. Widok na drogę przy kanale i budynek mieszkalny od pn.-zach.
9. Droga na pd. za budynkiem mieszkalnym.
10. Kanał, widok na pd.
11. Bita nawierzchnia drogi przed magazynem.
12. Budynek gospodarczy (nr 4).
13. Kanał, zdjęcie archiwalne ze zbiorów Muzeum Regionalnego Sławkowie.
14. Pozostałości bramy wjazdowej, zdjęcie z 1986 r., fot. M. Śliwiński (MOK Sławków)

1.

2.

3.

4.

5.

1. Miejscowość

SŁAWKÓW

2. Obiekt (nazwa jak na karcie)

ZESPÓŁ WALCOWNI

3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego)

zdjęcia;

6.

7.

8.

9.

10

11.

12.

1. Miejscowość

SŁAWKÓW

2. Obiekt (nazwa jak na karcie)

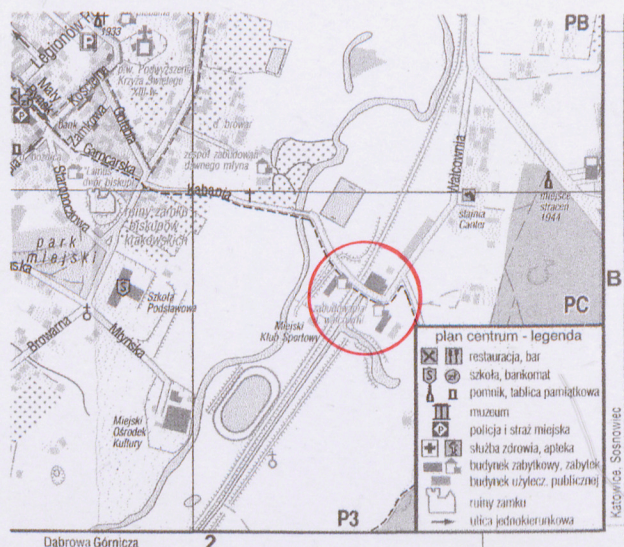
ZESPÓŁ WALCOWNI

3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego)
zdjęcie archiwalne z koń. XIX w.; zdjęcie z 1986 r.,
fot. M. Śliwiński; plan archiwalny z 1861 r.

13.

14.

Plan z 1861 r.

